

Rus Basınına Göre 1921 Yılında Ankara Hükümeti

The Ankara Government in 1921 According to the Russian Press

Leyla DERVİŞ *

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun 100. yıldönümünü kutlamaya hazırlanmaktadır. Cumhuriyete giden tarihi sürecin en önemli adımlarından biri olan Ankara Hükümeti'nin kuruluşu ve Millî Mücadele evrelerini kapsayan konular, Türk bağımsızlık hareketi ve demokrasi tarihimiz bakımından özel bir öneme sahiptir. Emperyalizme karşı yürütülen Anadolu direnişine ilişkin gelişmelerin 1921 yılı boyunca Sovyet basınında nasıl yer aldığıyla ilgili ülkemizde pek az sayıda araştırma yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci gelişmelerini o devrin Sovyet basını yakinen takip etmiştir. Anadolu'nun stratejik konumu nedeniyle Türk Millî Mücadelesi hem Rusya'da iktidara gelen Bolşevikler hem de onların muhalifi konumundaki Rus kesiminin ilgisini çekmiştir. Bu sebeple Ankara Hükümeti'nin ilk yıllarında cereyan eden olayları Sovyet basınından takip etmek mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, 1921 yılında Sovyet basınında Ankara Hükümeti ile ilgili doğrudan veya dolaylı ilgisi olan ne tür haberlerin yapıldığı, Bolşeviklerin ve muhaliflerin Ankara Hükümeti'ne politik bakış açıları, ne tür yazıların çıktığı ve bunların ne ifade ettiği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
leyladervis@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9396-9018

Antalya / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Sovyet Basını, Mustafa Kemal Atatürk, Ankara Hükümeti, TBMM, Millî Mücadele.

Abstract

The Republic of Turkey is preparing to celebrate the 100th anniversary of its foundation. The establishment of the Ankara Government, which is one of the most significant steps of the historical process toward the Republic, has special importance in terms of the Turkish independence movement and the Turkish history of democracy in the context of issues related to the steps of the National Struggle. Not much research has been conducted on the inclusion of the activities of the Anatolian resistance against imperialism throughout the year 1921 in the Russian press. The Russian press of the period closely followed the foundation of the Republic of Turkey. The strategic position of Anatolia was under the focus of both the Bolsheviks that came to power in Russia and the part of the Russian public opposing the Bolsheviks. Therefore, the initial years of the Ankara Government can be traced in the Russian press of those years. In this study, it is aimed to discuss the types of news items that were included in the Russian press directly or indirectly related to the Ankara Government in 1921, the views of the Bolsheviks and the opposition about the Ankara Government, the types of relevant narratives, and what these narratives meant.

Keywords:

Soviet Press, Mustafa Kemal Atatürk, Ankara Government, TBMM, National Struggle.

Başvuru/Submitted: 25/10/2022

Kabul/Accepted: 21/04/2023

Makale Bilgileri

- Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Ruslar, tarih boyunca, güneydeki en büyük komşusuyla ilgili olayları yakından takip etmişlerdir. Millî Mücadele yıllarındaki gelişmeler de doğal olarak yakından takip edilerek Sovyet basınında genişçe yerini almıştır. 1920 yılının sonlarına doğru Millî Mücadele ve Ankara Hükümeti ile ilgili haberlerin sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Bu sebeple çalışmamızın hacmi de dikkate alınarak konuyla ilgili haberler 1921 yılıyla sınırlı tutulmuştur. Bu yıl içinde neşredilen dönemin büyük Sovyet gazetelerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Millî Mücadelesi, Türk Komünizmi ve daha birçok konuya ilişkin haberlere yer verilmiştir. Araştırma alanımızı Ankara Hükümeti ile sınırlı tuttuğumuz için çalışmamızda diğer konulara yer verilmemiştir.

Çalışmamızda Sovyet basınının *İzvestiya*, *Noviy Mir*, *Pravda*, *Svoboda*, *Vlast Truda* gazetelerinin 1921 yılında yayınlanan sayılarından mümkün mertebede istifade edilmiştir. Rus Hükümeti'nin resmî gazetesi olan *İzvestiya*, dönemin en büyük yayın organlarından biriydi. *Pravda* gazetesi ise, iktidar partisinin resmi yayın organlarındandı. Bu nedenle söz konusu dönemde Sovyet Rusya'da yüzün üstünde ulusal ve yerel gazetenin neşredilmesine karşın bunlar, diğer basın organlarına kaynaklık eden ve devlet ideolojisinin yayın organı olarak nitelendirilen *İzvestiya* ve *Pravda* gazetelerinin benzerleri durumundaydı. Bu sebeple konumuzla ilgili haber içeriklerinin benzer olması dikkate alınarak tekrara düşmemek adına söz konusu olan bu iki gazete, özellikle de *İzvestiya* gazetesi mercek altına alınmış ve değerlendirilmiştir. Aslında burada dış haberlerin benzer olması da ülkede sansürün sıkı bir şekilde uygulandığının göstergesidir. Sovyet basın tarihine bakıldığında hep bu basın-iktidar ilişkisini görmek mümkündür. Ayrıca karşıt görüşlere de ulaşabilmek için Bolşeviklere muhalif bir yayın organı olarak Polonya'da neşredilen *Svoboda* gazetesinin 1921 yılına ait tüm sayıları incelenmiş ve çalışmamızda bu bilgilere de yer verilmiştir.

20. yüzyılın başları hem Osmanlı hem de Rus İmparatorluğu için çetin bir dönem olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılan bu iki imparatorluk yeni kuruluş süreçlerine girmişlerdir. Anadolu'da işgalci güçlere karşı İtikâl Mücadelesi başlatan Türkler oldukça zor şartlarda yürüttükleri ölüm kalım savaşında dış desteğe ihtiyaç duyuyorlardı. Çarlık Rus İmparatorluğu'nu yıkarak iktidarı ele geçiren Bolşevikler ise dünyada kendi ideolojilerini paylaşacak, diplomatik olarak yardımlaşacak ortaklar, yoldaşlar arıyorlardı. Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı Millî Mücadele harekâtı, bu sebeplerle Bolşeviklerin ilgisini oldukça çekiyordu. İngiltere ve müttefiklerinin desteğine umut bağlayarak Bolşevikler ile mücadelesini çeşitli platformlarda sürdüren Çarlık yanlısı muhalif Rus kesimi için de İstanbul ve Anadolu'da kimin iktidar olacağı oldukça önemli idi.

Bolşeviklerin Anadolu'ya ilgilerinin yönelmesine "Türk Ermenistan'ı" diye adlandırdıkları Rus işgali altındaki Türk toprakları konusu yol açmıştır. Bolşeviklerin Türkleri ilgilendiren ilk kararı 11 Ocak 1918 tarihli "Türk Ermenistan'ı" ismini verdikleri karar olmuştur (Dekretı, C. 1, s. 298-299). Bolşevikler, 1917 Ekim İhtilalinden önce ve sonra Rusya'da otoriteyi ellerinde tutabilmek ve güçlendirmek adına Ruslar

haricindeki diğer etnik grupların da güvenini kazanmak ve yeni yönetime destek vermelerini sağlamak amacıyla halkların hukukuna dair birtakım vaatleri içeren beyannameler yayınlamışlardı. Bunlardan en önemlilerinden biri diyebileceğimiz Ermenilere ait olanıdır. Neşredilen bu kararnamede Rus işgali altında bulunan Türk topraklarında yaşayan Ermenilerin kendi yazgısını serbestçe tayin hususunda hak sahibi olduklarına vurgu yapılıyor ve bu konuda Ermenileri destekledikleri ilan ediyordu. Türk hükümetinin bu kararnameye karşı tepkisi, 12 Şubat 1918'de ordusunu ileri harekâta geçirmek olmuştur. İşte bu kararla birlikte Anadolu'daki durum Bolşevik Rus basınının ilgisini daha çok çeker hale gelmiştir.

O günlerde (22 Aralık 1917 – 3 Mart 1918) Belarus'ta gerçekleştirilen Brest Litovsk görüşmelerinde Türk ve Rus heyetlerinin çıkarlarının örtüşmemesi üzerine Sovyet medyasında Osmanlı karşıtı bir propaganda başlatılmıştır. Bu karşıt propaganda, Rus Hükümeti denetiminde olan *İzvestiya* gazetesi merkezli yürütülmüştür (Ors, 2012, s. 62).

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile yenilgiyi kabul etmesi sonrasında emperyalist galip devletler arasında Türk topraklarının paylaşılarak işgal edilmesi üzerine tarih boyunca hür yaşamış olan Türk Milleti'nin, tüm imkânsızlık ve olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal Paşa önderliğinde kapitalizmin temsilcileri olan işgalci devletlere karşı istiklal ve istikbali için direnişe başlamış olması, Bolşeviklerin dikkatinin yeniden Anadolu'ya yönelmesine sebep olmuştur. Uluslararası yalnızlıktan kurtulmak isteyen Bolşevikler, kapitalizmin en büyük temsilcileri ve ortak düşman olarak gördükleri İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşan Ankara Hükümeti ile yakın iş birliği yapma kararı almış, bu da Bolşevik Rus medyasının Ankara Hükümetine karşı olan tutumunu değiştirmiştir.

Bolşevik yönetiminin değişen politik yaklaşımı taraflar arasındaki ilişkilere de olumlu yansımaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ruslar esir düşmüş olan Türk esirlerinin serbest bırakılmaları ve tahliyeleri 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması ile hızlandırılmış olup 1918-1924 yılları arasında devam etmiştir. Yaklaşık olarak Eylül 1919- Ekim 1920 arası dönemde esirlerin tahliye işlemlerinde duraklama yaşanmıştı. Ankara Hükümeti'nin kurulmasından sonra Türk esirlerinin serbest bırakılmaları ve yurda dönüşleri konusunda da Bolşevikler Ankara'daki yeni hükümeti muhatap almışlardır. Bolşeviklerle diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra esirlerin tahliye işlemlerini Ankara hükümeti üstlenmiş ve 16 Mart 1921 tarihinde de Sovyet Rusya ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında imzalanan Moskova Antlaşması'ndan sonra da esirlerle ilgili işlemler devam ettirilmiştir (Poznahirev, 2014, s. 77-79).

Bunun gibi olumlu gelişmeler Sovyet basınında Türkiye, Ankara Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele konularında yayın yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Çalışmayı hazırlarken karşılaşılan önemli zorluklardan biri, ilgili gazete sayılarının tamamının bulunamaması; diğeri ise yüz sene önce neşredilen gazete sayfalarının yıpranmış olmasından dolayı kısmen olsa da okunamaması olmuştur. Bu nedenlerden dolayı birkaç makaleye ve bazı haberlere ulaşılabilmiştir.

Özetle bu çalışmada, kuruluşunun 100. yıldönümünü kutlamaya hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli bir kesitini oluşturan Ankara Hükümeti'nin 1921 yılındaki faaliyetlerine dair iktidar yanlısı ve iktidar muhalifi Rus yayın organlarında yer almış olan haberler, yorumlar, analizler ve çeşitli bilgiler kronolojik olarak incelenip aktarılmaya, Bolşeviklerin ve muhaliflerin gözünde Anadolu'da yaşanan önemli gelişmelerin ne ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Millî Mücadele ve Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu

Her ideoloji gibi Bolşevizm de diğer ülkeler nezdinde yayılmak amacını gütmekteydi. Rejimlerini yaygınlaştırmak isteyen Bolşevikler Anadolu'da kendilerine benzer bir siyasal oluşumun meydana gelmesini çok arzuluyorlardı. Bu nedenle Anadolu direnişine ait ilk haberlerden biri de Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşuna dair olmuştur. Bolşevikler arasında büyük memnuniyet yaratan bu gelişmeye ilişkin 1 Ocak 1921 tarihli *İzvestiya* gazetesinin 1. sayısında Ankara'da bir Komünist Partisi kurulduğuna ve hem Mecliste hem de halk arasında taraftarlarının çok olduğuna değinilen bir haber yapılmıştır ("Komunisti v Angore", *İzvestiya*, 1921, s. 2). Yine *İzvestiya* gazetesinin 24 Şubat 1921 tarihli 41. sayısında da, Bolşeviklerce son derece heyecan uyandıran bir gelişme olarak yorumlanan Türkiye'de yeni bir Komünist Partisi'nin kurulduğu haberine yer verilmiştir ("Novaya Komunnistiçeskaya Partiya", *İzvestiya*, 1921, s. 1).

Bolşevik basın organları, 10 Eylül 1920 yılında kurulmuş olan Türkiye Komünist Partisi ile ilgili haberleri sayfalarına aktarmaya devam etmiştir. Örneğin *Pravda* gazetesinin 4 Ocak 1921 tarihli sayısında, *Yeni Dünya* gazetesine atıf yapılarak "Anadolu Hükümeti'nin Üyeleri" adlı kısa bir makale neşredilmiştir. Söz konusu makalede TBMM'nin her sancaktan gelen beşer temsilciden oluştuğu, Hükümet Başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın aynı zamanda Meclis Başkanı da olduğu, son zamanlarda Meclis'e İstanbul'dan milletvekillerinin gelip katıldığı, Meclis'te tahminen 250 milletvekilinin bulunduğu bilgilerine yer verilmiştir. Bu milletvekilleri arasında Türkiye başta olmak üzere tüm Müslüman ülkelerde Sovyet ve hilafet yönetimlerini birleştirme olasılığını öngören komünistlerin olduğu ileri sürülmüştür. Yazının devamında hükümet üyelerinin ve cephe komutanlarının isimleri aktarılmıştır ("O Polojenii v Turtsii", *Pravda*, 1921, s. 3). *Pravda* gazetesi, iktidar partisinin resmi yayın organı olmasından dolayı haber ve makalelerinde yazarlarının TBMM'deki komünistler ve faaliyetleri konusunda biraz abartıya kaçtıklarını belirtmek gerekmektedir. Devletin resmi görüşünü yayınlarına aktaran *Pravda*, Bolşeviklerin Anadolu'da yeni kurulmakta olan devletin rejiminin komünist bir ideolojiyle şekillenmesini sağlamak ve komünist Türkler vasıtasıyla da hilafet çatısı altında yer alan tüm Müslüman dünyasını bu yeni rejim altında birleştirmeyi amaçlayan politik hedeflerini açıklamaktaydı. O yıllarda Anadolu'da Türk siyasi çevrelerinde sınırlı da olsa komünizmin izleri elbette vardı ama Türk mebuslarının büyük çoğunluğunun önceliği Sovyetlerden yardım almak suretiyle Millî Mücadelenin kazanılmasıydı.

Aynı tarihte, yani 4 Ocak 1921 tarihli 2. sayısında *İzvestiya* gazetesi *Tan* gazetesine dayandırdığı "Kaçınılmaz..." başlıklı makalesinin sonunda, Ankara'nın Müslüman halk kitlelerini sadece milli duygularını pekiştirerek Bolşeviklere karşı

ayaklandırabileceği tespitine yer vermektedir (“Neizbejnoye...”, *İzvestiya*, 1921, s. 2). Bu tespit ile Anadolu’da yürütülen İstiklal mücadelesine “Millî Mücadele” söylemi ile başlanması ve devam edilmesinin sebebi, Sovyet kamuoyuna açıklanırken aynı zamanda bu direnişin bir halk hareketi olduğuna da vurgu yapılmaktadır.

Sovyet basınında, Millî Mücadele cephelerindeki gelişmeler dışında Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti arasındaki ilişkilerin de ilgi odağı olduğu görülmektedir. *İzvestiya* gazetesinin 16 Ocak 1921 tarihli 10. sayısında, *Reuters* Haber Ajansı kaynaklı yapılan haberde Mustafa Kemal Paşa’nın tavizsiz yaklaşımından dolayı İstanbul ve Ankara Hükümetleri arasında kabine krizi yaşanabileceği ön görüşünün kuvvetli bir ihtimal olduğu iddia edilmiştir. Aynı haberin devamında Fransız kaynaklı bir haber ajansına atıf yapılarak İzmir ve Trakya’nın İtilaf Devletlerini oluşturan müttefiklerin kontrolünde kalması şartıyla diğer Anadolu topraklarında Türklere bağımsızlık tanınması teklifinin Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edileceği ve böyle bir antlaşmanın imzalanması halinde ise Azerbaycan konusunda Mustafa Kemal Paşa ile Sovyet Hükümeti arasında bir anlaşmazlığın doğabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Haberin son satırında ise bu muhtemel gelişmelere dair bilgilerin Mustafa Kemal Paşa’nın yakın çevresinden alındığı belirtilmiştir. (“Peregovori Soyuznikov s Angorskim Pravitelstvom”, *İzvestiya*, 1921, s. 3). Haberin, Türk Ordusunun Yunan saldırılarını durdurmasıyla sonuçlanan Birinci İnönü Muharebesi’nin (11 Ocak 1921) hemen sonrasında yapılması dikkat çekicidir.

Yine *İzvestiya* gazetesinin 21 Ocak 1921 tarihli 13. sayısında, 29 Aralık tarihli *The Morning Post* gazetesindeki habere atıf yaparak Kemalistlerin 10 Aralık tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesindeki resmi bir haberle Dahiliye Nazırı İzzet Paşa’nın da dahil olduğu bir heyetin Millî Mücadele’ye (yazıda Mustafa Kemal Paşa’ya) katıldıklarını ve bu sansasyonel haberin Türk çevrelerinde paniğe sebebiyet verdiği hususuna dikkat çekilmiştir. Haberde;

“Düşmanlarımız Türkiye’yi ve Türk Milletini yok etmek amacıyla tüm yollara başvuruyorlar. Buraya gelen heyet İngilizlerin baskı ve sürgünlerini yaşamış asıl vatansızlardan oluşuyor. Buraya gelişleri dahi sıkıntıydı. Gelebilmeleri için Ankara Hükümetiyle bir görüşme yapmak istediklerini uydurmak zorunda kalmışlardı. Ancak şimdi, resmi olarak Anadolu’daki yürütülen milli mücadeleye dâhil olduklarını açıkça bildirmektelerdir” (“Prisoedineniye İzzet-Paşı k Kemalyu”, *İzvestiya*, 1921, s. 2).

Burada Sovyet basınında İzzet Paşa’nın Millî Mücadeleye katıldığı havası verilmeye çalışıldığı akla gelmektedir. Ancak bir hafta sonra yine *İzvestiya* gazetesi 27 Ocak 1921 tarihli 17. sayısında *Tan* gazetesini kaynak göstererek Kemalistlerle görüşmelerin devam ettiğini ve İzzet Paşa’nın birkaç gün sonra İstanbul’a döneceğini, İstanbul’a gönderilen subayın kendi hükümetine bu bilgiyi iletmediği nakledilen haberler arasındadır (“İzzet Paşa i Kemalisti”, *İzvestiya*, 1921, s. 3). Buradaki haberle ilgili birkaç hususu belirtmek gerekmektedir. Bilindiği üzere, İtilaf Devletleri, Sevr’in tadilini sağlamak amacıyla Ankara Hükümeti ile anlaşmak için faaliyete geçmiştir. Bu maksatla Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa başkanlığında oluşturulan bir heyet 5 Aralık 1920’de Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki heyetle Bilecik’te görüşmelere katılmıştı. Taraflar arasında yapılan görüşmelerden umulan sonuç elde edilemeyince İstanbul

heyeti Ankara'ya götürülmüştü. TBMM, heyet üyelerine maaş tahsis etmesine ve görev vermesine rağmen onlar Ankara'da kalmak istememişler ve üç ay sonra İstanbul'a dönmüşlerdi (Aytepe, 2004, s. 23-25). İzzet Paşa İstanbul'a döndükten sonra Osmanlı Devlet teşkilatının lağvına kadar (4 Kasım 1922) İstanbul Hükümetine hizmet etmiştir.

Sovyet medyası, Millî Mücadele cephesindeki gelişmeleri titizlikle takip ederek sayfalarına taşımıştır. *İzvestiya* gazetesi'nin 11 Ocak 1921 tarihli 5. sayısında yer alan "Kemalistlerin Başarısı" başlığı altında Ankara'dan bildirilen duyuruya atıf yapılarak Adana civarındaki demir yolunun Kemalistler tarafından imha edildiği, Bursa-İznik cephesinin durgun olduğu, Yalova'nın güneydoğusunda Türklerin Yunan-Ermeni müfrezesini imha ettiği ve Kemalistlerin İzmir istikametinde ilerledikleri haberleştirilmiştir. Bu haberlerin 6-11 Ocak 1921 tarihleri arasında cereyan eden Birinci İnönü Muharebesi'ne ilişkin olduğu anlaşılmaktadır. Aynı haberin son paragrafında *Tan* gazetesine atıf yapılarak İzmir yakınlarında (yazıda yer yer bazı kısımlar okunamamaktadır) Mustafa Kemal Paşa'nın 800 askerle Ankara Hükümeti'ne karşı ayaklanan bir isyanı bastırıldığı bildirilmektedir ("Uspehi Kemalistov", *İzvestiya*, 1921, s. 2). Burada habere konu olan isyan olayının ise Çerkez Ethem kuvvetlerine karşı gerçekleştirilen tenkil hareketi olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı gün gazetede yer alan bir diğer haberde "Partizanların Faaliyetleri" başlığı altında İzmir Yunan cephesinin gerisinde sayıca çokça olan partizan grupların saldırılarının yoğunlaştığını, Yunan arabalarının ele geçirildiği, saymanların ve bazı Türk tüccarlarının da soyulduğu bildirilmiştir. Yazıda *partizan* olarak adlandırılan kuvvetler küçük gruplar halinde Yunan işgaline karşı direniş gösteren Kuva-yi Milliyecilerdir. Yine gazetenin aynı sayısında "Kemalistlerin Müttefiklerle Görüşmeleri" başlıklı haberde Mustafa Kemal Paşa'nın Nuri Beyi müttefiklerle görüşmek üzere Paris'e gönderdiğini ve Paşa'nın geri döndüğünde verdiği bilgiye göre İstanbul'da hükümet çevrelerinde, Ankara'nın İtilaf Devletleriyle antlaşmaya varmasının ancak Sevr antlaşmasında değişiklikler yapılmasıyla mümkün olabileceği düşüncesi hâkimdir. Haberde ayrıca Kemalistlerin birçoğunun İtilaf Devletleri'yle yapılacak olan antlaşmanın neticesinde Türkiye'nin bağımsız bir politika yürütebileceği ve bunun Türk-Sovyet ilişkilerinde bir kopma yaratmayacağı fikrinde oldukları ifade edilmiştir ("Deyatelnos' Partizan", "Peregovori Kemalistov s Soyuznikami", *İzvestiya*, 1921, s. 2). Bu bilgiler aktarılırken Ankara Hükümeti ile Sovyet Rusya arasında dostane ilişkilerin devam ettirilmesi konusunda gösterilen hassasiyetin dile getirilmiş olması dikkat çekmektedir.

"Kemalistlerin Başarısı" başlığı altında yapılan bir diğer haberde *İzvestiya* gazetesinin 2 Şubat 1921 tarihli 22. sayısında yayınlanmıştır. *Zarya* gazetesine atfen yapılan bu haberde, Kuva-yi Milliye¹ ordusunun başına Mustafa Kemal Paşa'nın geçtiği, Ankara Hükümeti milletvekillerinin büyük çoğunluğunun cepheye iştirak ederek orduya gönüllü olarak kayıt oldukları ve Yunan ordusunun büyük kayıplar vererek panik içerisinde kaçmak zorunda kaldığı bilgilerine yer verilmişti. Aynı sayıda

¹ Sovyet basınında Kuvâ-yi Milliyeciler için umumiyetle Milliyetçiler (natsionalisti) sıfatı kullanılmıştır.

Varnenskaya Poçta gazetesi kaynak gösterilerek yapılan haberde, Kemalistlerin ağır çatışmalar neticesinde birçok esir ve büyük ganimet alarak Bursa şehrine girdikleri ve tüm cephelerde taarruza devam ettikleri aktarılmıştır (“Uspehi Kemalistov”, *İzvestiya*, 1921, s. 3).

Yunan birliklerinin İnönü’de durdurulmuş olması, Anadolu direnişini hararetle destekleyen Sovyet Hükümet çevrelerinde büyük bir memnuniyet doğurduğu için düzenli Türk Ordusunun kazanmış olduğu bu ilk başarının Rus gazetelerinde çok abartılı bir şekilde aktarıldığı görülmektedir.

1. Sevr ve Londra Görüşmeleri

Çalışmamıza konu olan 1921 yılında Rus basınında yayın hayatını sürdüren önemli gazetelerin büyük çoğunluğu Bolşevikleri desteklemekle beraber Çarlık taraftarlarının Polonya’da çıkarttığı *Svoboda* gibi muhalif gazeteler de yayın hayatlarını sürdürmekteydi. Polonya’da Bolşevizm² karşıtı Rus muhacirlerin çıkarttığı ve en önemli muhalif yayın organı olan *Svoboda* gazetesinin 13 Şubat 1921 tarihli 34. sayısında Londra Konferansı’na dair bir haber yer almaktadır. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in Londra Konferansı nedeniyle Ankara Hükümeti’nin şartlarını açıkladığına değinilirken, “bütün Türk halkının lideri” Mustafa Kemal Paşa’nın konferansa iştirak edeceği de ileri sürülmüştür. Yazıda “Halk tarafından doğrudan seçilen Milli Meclis Türkiye’nin yegâne temsilcisidir; içten ve kuvvetli bir şekilde barış istiyor” ifadesi kullanılmıştır. Aynı yerde ayrıca İtalyanların *Tribuna* gazetesine atıf yapılarak Anadolu’daki Mustafa Kemal Paşa taraftarlarının artmakta olduğu ve Türk halkının neredeyse tamamının O’nu desteklediği ifade edilmiştir (“Turetskiy Vopros i Londonskaya Konferentsiya”, *Svoboda*, 1921, s. 1).

Svoboda gazetesi Londra Konferansı’nda tartışılan konuları sayfalarına taşımaya devam etmiştir. Konumuzla ilgili olarak gazetenin 16 Şubat tarihli 36. sayısında İtalya’nın Mustafa Kemal Paşa’yı destekleyeceği ve Sevr Antlaşması’nı gözden geçirmeye hazır olduğu, Karadeniz’de gemilerin serbest dolaşımı, bazı şartlarla Rus heyetinin Çanakkale meselesinin tartışılacağı oturuma katılımına onay verebileceği iddia edilmiştir (“Politika İtalii na Londonskoy Konferentsii”, *Svoboda*, 1921, s. 1).

Londra Konferansı’yla ilgili *İzvestiya* gazetesinin 10 Şubat 1921 tarihli 29. sayılı haberinde, İtilaf Devletleri’nin TBMM’yi Londra Konferansı’na resmi olarak davet ettiklerini, bunun üzerine 6-7 Şubat tarihlerinde geniş yetkiler verilen ve gerekli direktifler alan delegasyonun özel bir trenle Ankara’dan hareket ettiğini ve İstanbul’da durmadıklarını bildirmektedir. Ayrıca haberde milletvekillerin listesi de verilmiştir (“Delegatsiya Kemalistov na Londonskuyu Konferentsiyu”, *İzvestiya*, 1921, s. 2).

Yine *İzvestiya* gazetesinin 23 Şubat 1921 tarihli 40. sayısında *Tan* gazetesi kaynak gösterilerek yapılan haberde Mustafa Kemal Paşa’nın resmî gazetede yayınlanan deklarasyonunda kendisinin konferansa katılımının Rus-Türk dostluk ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemeyeceğini söylediği yazılmıştır (“Zayavleniye Mustafı-Kemalya”, *İzvestiya*, 1921, s. 1). Bu haberde Mustafa Kemal Paşa’nın Londra Konferansı’na şahsen katılacağı nakledilmiş ise de bilindiği üzere konferansa Dışişleri

² O yıllardaki Türk Bolşevizm’i konusunda ayrıca bk. Akal, 2002.

Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında oluşturulan Ankara Hükümeti heyeti katılmıştır. Ankara heyetinin istekleri özetle şöyleydi: İzmir'in işgaline son verilmelidir, Batı Trakya Türkiye'ye bırakılmalıdır, İstanbul'dan yabancı askerî kuvvetler çekilmelidir, Boğazlarda Türk egemenliği tanınmalıdır. Bu haberlerden de anlaşılacağı üzere bir neticeye varılmamasına rağmen, Londra Konferansı, İtilaf Devletleri'nin Ankara hükümetini ve TBMM'yi tanımaları açısından diplomatik bir başarıydı.

İzvestiya gazetesinin 27 Şubat 1921 tarihli 44. Sayısında, Türkiye'nin Londra Konferansı'nda masaya getirdiği talepleri ve İtilaf Devletlerinin tutumlarına değinilirken Sovyet Rusya'nın yenedünya düzenindeki önemli rolünü Doğu devletleri ve Türkiye'nin anlamış olduğu görüşü savunulmuştur. Bu şartlarda, İtilaf Devletlerinin, Türk taleplerini kabul etmiş olsa dahi Türkiye'yi Sovyet Rusya'ya karşı saflarına çekmesinin pek olası olmadığı yorumu yapılmıştır. (Vilenskiy (Sibiriyakov), "Eşo o Turtsii", *İzvestiya*, 1921, s. 1).

Dünyada kadınların birçok haktan mahrum olduğu 20.yüzyıl başlarında Ankara Hükümeti'nin Türk kadınlarına verdiği önem Sovyet basınının takip ettiği gündem maddelerinden biri olmuştur. *İzvestiya* gazetesinin 17 Şubat 1921 tarihli 35. sayısında neşredilen "Doğunun Kadını Uyandı..." adlı haberde, Doğu'nun kadınlarını özgürleştirmek amacıyla Ankara'da bir Türk kadınları örgütünün kurulduğu bildirilmektedir ("Jenşina Vostoka Prosnulas...", *İzvestiya*, 1921, s. 1).

İzvestiya gazetesinin 19 Şubat 1921 tarihli 37. sayısında Sovyet Rusya'yı doğrudan ilgilendiren İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükümeti'ni yanlarına çekmek konusunda izledikleri dış politika üzerinde durulduktan sonra 8 Şubat tarihli *La Victoire* gazetesinde neşredilen Gustave Herve'nin³ yazısı yorumlanmıştır. Burada İtilaf Devletleri mutfağının "sırlarını" yavaşça ve bir olasılık olarak ortaya döken Herve'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Türk milliyetçilerinin şartlarını kabul etme eğiliminde olduklarını açıklamasının asıl amacının Batı kamuoyunu bu duruma hazırlamak olarak değerlendirilmiştir. Haberin devamında Herve'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın "çok ağır şartlar" öne sürdüğünü, ancak İtilaf Devletleri ve Fransa'nın milli çıkarlarını göz önünde bulundurarak bu ağır şartları kabul etmek zorunda kalacaklarına dikkat çekilmiştir. Son paragrafta İtilaf Devletleri ve bu ülkelerin basın organlarının, Bolşevizm'e karşı yeni bir dayanağı milliyetçi Türkiye'de bulmaya çalıştıkları ve bu amaç uğruna bayrağı altında savaştıkları tüm "yüksek ilkelerini" feda etmeye hazır oldukları öne sürülmüştür. Haberin devamında özetle Sovyet Rusya faktörüne vurgu yapılarak bu politikanın başarı şansının olmadığı belirtilmiştir ("Stavka na Turtsiyu", *İzvestiya*, 1921, s. 1).

Aynı gazetenin bir sonraki sayısında, 7 Ocak tarihli *Hilal* gazetesine dayandırılan haberde, Büyük Millet Meclisi oturumunda Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı'nın yaptığı konuşmada, emperyalist Avrupa'nın, artık Kemalist Ankara Hükümeti'ni Sevr Antlaşması'nı kabul etmeye veya onaylamaya zorlayabilecek bir güce sahip olmadığı

³ Gustave Herve (1871-1944), Fransız gazeteci ve politikacı. Fransız nasyonal sosyalist yazar ve siyaset adamı. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Marcobelli, 2020).

düşüncesini açıkladığı belirtmiştir (O.V.NKİD, “Krah İmperialistov”, *İzvestiya*, 1921, s. 1).

2. Türk-Sovyet İlişkileri ve Moskova Anlaşması

7 Ocak 1921 tarihinde Vladimir Lenin, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta Sovyet Rusya'nın Dağıstan'a otonomi tanınmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve Anadolu halkının emperyalistlere karşı yürüttüğü mücadelesinde başarı dileklerini iletmiştir (Belov vd., 1959, s. 450-451; Benhür, 2008, s. 284). Bilindiği üzere Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 13 Kasım 1920'de (yasal tescili 20 Ocak 1921'de) kurulmuştur. Telgrafta Lenin, Sovyet Rusya'da yaşayan tüm milletlerin kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduklarını vurgulayarak Ankara hükümeti de bu politikayı desteklediğinden ötürü teşekkür etmektedir. Telgrafta kullanılan dostluk ve nezaket içeren ifadeler, Lenin'in ve Bolşevik yönetiminin Anadolu direnişini ve lideri olan Mustafa Kemal Paşa'yı çok önemsediklerini göstermektedir.

İzvestiya gazetesinin 2 Şubat 1921 tarihli 22.sayısında *Tan* gazetesinden alınan bilgilere göre yapılan haberde Kemalistler, Sovyet Rusya ilişkileri kapsamında Trabzon'u bir deniz üssü haline getirmek istedikleri için şehirde büyük askeri hareketliliğin olduğu, yabancı kurumlarına el koyarak denizcilik okulları açmak istedikleri ve Amerika'nın yetimhaneleri dışında tüm yabancı kurum ve okulların kapatıldığı bilgisine yer verilmektedir (“Kemalist v Trapenzune”, *İzvestiya*, 1921, s. 3).

Sovyet basınında Ankara Hükümeti'nin dış politikadaki duruşunu destekler mahiyette haberlerin de servis edildiğini görmekteyiz. Örneğin *İzvestiya* gazetesinin 11 Şubat 1921 tarihli 30. sayısında Letonya ulusal haber ajansına (L.T.A.) atf yapılarak neşredilen “Kemalistlerin Talepleri” adlı haberde, Fransız Hükümeti'nin tehditlerine rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın Fransa'nın Karadeniz'deki Türk gemilerinin serbest dolaşımını garanti etmediği müddetçe esir düşen Fransız askerlerinin tahliyesini reddettiği bildirilmiştir (“Trebovaniya Kemalistov”, *İzvestiya*, 1921, s. 2). Sovyet basınında Ankara Hükümeti'nin Türkiye'nin bağımsızlığına ve ulusal egemenliğine verdiği önem nedeniyle takdir edildiği görülmektedir.

Türk milli mücadelesinin kendileri açısından sağlayacağı avantajları dikkate alan Bolşevikler, Ankara Hükümeti ile yakın diplomatik ilişki kurmak amacıyla 1921 yılının 15 Ocak tarihinde Budu Mdivani (Polikarpe Gurdenoviç)'yi Rusya'nın yeni Ankara Büyükelçisi olarak atamışlardır. Mdivani 19 Şubat tarihinde Ankara'ya gelmiş, 5 Mart tarihinde de güven mektubunu Mustafa Kemal'e sunmuştur.

Ankara ve İstanbul Hükümetleri arasındaki ilişkiler ile bağlantılı olarak *İzvestiya* gazetesinin 10 Şubat 1921 tarihli 29. sayısında Sultan'ın Ankara Hükümeti'ni tek yetkili olarak tanıma niyetinde olduğuna dair bir haber yayınlamıştır (“Sobirayutsya Priznat”, *İzvestiya*, 1921, s. 2). Ertesi gün, 11 Şubat 1921 tarihli 30. sayısındaki haberde ise Mustafa Kemal Paşa'nın Tefvik Paşa'ya gönderdiği telgrafta, “Sultan hazretlerinin gönderdiği bildirgeyle TBMM ve Ankara Hükümeti'ni tanıdığı, bundan dolayı da TBMM'nin de Sultan'ın dokunulmazlığını kabul ettiğini, tüm hanedan masraflarının karşılanacağını garanti edildiği ve bu giderlerin TBMM bütçesine dâhil edildiği, Sultan'ın İstanbul'da kalabileceği, İstanbul ve civarının yönetimiyle ilgili daha sonra

karar verileceği...” bilgisi aktarılmıştır (“Priznaniye Angorskogo Pravitelstva”, *İzvestiya*, 1921, s. 2).

16 Mart 1921 tarihinde Moskova’da Türkiye ile Rusya arasında 16 madde ve 1 ek kısımdan oluşan bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma kuşkusuz Türk-Rus ilişkileri tarihinde önemli bir yere sahiptir (DVP SSSR, III, s. 597-604). 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması’nın sivil ve askeri Türk kamuoyunda algısı da Sovyet yayın organlarında haber konusu olmuştur. *Pravda* gazetesinin 29 Mart 1921 tarihli 67. sayısında, Rusya Telgraf Ajansı ROSTA’nın⁴ Trabzon’da bulunan muhabirinin, Anadolu’da toplumun her kesiminin Rusya ve Ankara Hükümeti arasında imzalanan antlaşmaya odaklandığı, “Türk halkının her ferdinin kurtuluşu sadece bu antlaşmada gördüğü”, bir Türk subayının da “Subaylar seviniyor, artık Doğu cephesinde bir tane asker bırakmayabiliriz, Batı cephesini kendimiz hallederiz.” dediğini, bu gelişmenin her yerde hatta berberlerde ve kahvehanelerde konuşulduğunu bildirdiği nakledilmiştir (“V Turtsii. K Zaklyuçeniyu Dogovora s Rossiyey”, *Pravda*, 1921, s. 3).

İzvestiya gazetesinin 15 Nisan 1921 tarihli 81. sayısında Moskova Antlaşması’nın TBMM’inde olumlu karşılandığına dair bir haber yayınlanmıştır. Mart ayının 29’da gerçekleştirilen TBMM oturumunda Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey’in, Rus-Türk anlaşmasının metnini okuduğu, okuduktan sonra milletvekillerinin yoğun şekilde alkışlarının duyulduğuna değinilmiştir (“Natsionalnoye Sobraniye o Russko-Turetskom Dogovore”, *İzvestiya*, 1921, s. 1).

Svoboda’nın 21 Nisan 1921 tarihli 88. sayısında Sultan’ın Anadolu’daki son savaş nedeniyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne (gazetede ‘Türk Kızıl haç’ ifadesi kullanılmıştır) kendi cebinden 10 bin ve Haremının ise 3 bin lira bağışta bulunduğunu, camilerde Anadolu’daki savaşlarda vefat edenler için dua okunmasını emrettiğine değinen gazete, bu gelişmelerin yakın zamanda Sultan’ın TBMM’yi tanımasının beklendiğine işaret olduğunu yazmıştır. Haberde ayrıca Bekir Sami Bey’in İstanbul’a geldiği ve Sadrazam Tefik Paşa’nın da orada bulunduğu, yakın günlerde kabine değişikliğinin gerçekleşebileceğine değinilmiştir (“Primirenie Dvuh Turtsiy”, *Svoboda*, 1921, s. 3).

Bolşevik Rus basınında Türk-Rus yakınlaşmasına ve iş birliğine önem verildiğini, iki ülke arasındaki telgraf yazışmalarının detaylarına inilerek neşredilmesinden anlamaktayız. *İzvestiya* gazetesinin 13 Şubat 1921 tarihli 32. sayısında neşredilen “Türkiye ve Sovyet Rusya. Dışişleri Halk Komiserliği’nden” adlı haberde, Bekir Sami Bey’in Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) Dışişleri Halk Komiseri Georgiy Çiçerin’e yazmış olduğu ve karşılıklı güven, dostluk, müttefik ve batı emperyalizmine karşı ortak mücadele gibi ifadelerin kullanıldığı telgraf yayınlanmıştır (“Turtsiya i Sovetskaya Rossiya. Ot Narodnogo Komissariata po İnostrannım Delam”, *İzvestiya*, 1921, s. 1).

İzvestiya gazetesi, Rusya’nın en büyük yayın organlarından olup Türk-Rus yakınlaşmasına ve iş birliğine büyük önem verdiğini her vesile ile göstermektedir. Nitekim Bolşevikleri destekleyen *İzvestiya* gazetesinin 27 Şubat 1921 tarihli 44.

⁴ ROSTA (Rusya Telgraf Ajansı; 1918-1935), Sovyet basınına ve Bolşeviklere haber duyurmak amacıyla kurulmuştur.

sayısında, “Rus-Türk Konferansının Açılışı” başlığı altında, iki devletin heyet üyeleri açıklanarak taraflar arasındaki görüşmelere dair son derece samimi ve dostane konuşmalara verilmiştir (“Otkrıtiye Russko-Turetskoy Konferentsii”, *İzvestiya*, 1921, s. 1). *İzvestiya* gazetesinin 1 Mart 1921 tarihli sayısındaki “Emperyalizmin Yeni Mağlubiyeti” adlı makalede, Moskova’da Rus ve Türk hükümetleri temsilcilerinin katılımıyla iş birliği konferansının başladığına dair bilgi verilmiş ve bu konferansta barışseverliğin tezahür ettiğine vurgu yapılmıştır (“Novoe Porajenie İmperyalizma”, *İzvestiya Petrogradskogo Soveta Raboşih i Krasnoarmeyskih Deputatov*. 1921, s. 1). 3 Mart 1921 tarihli 47. sayısında yer alan “İki Konferans” başlıklı haberde, önce “Moskova Antlaşması” süreciyle ilgili TBMM ile Rusya hükümetleri arasındaki görüşmelerin başlaması, sürecin safhaları ve tarafların görüşleri üzerine detaylı bilgiler yayınlanmıştır. Devamında ise “Londra Konferansı” sürecinde Mustafa Kemal Paşa’nın kararlı tavırlarına ve bundan sonra Ankara Hükümeti’nin Sovyet Rusya ile yakınlaşmasının önemine vurgu yapılmıştır (“Dve Konferentsii”, *İzvestiya*, 1921, s. 1).

Aynı gazetenin 20 Mart 1921 tarihli 60. sayısında da “Moskova Konferansı”nın iki ülke arasında dostluk ve kardeşlik antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandığına değinildikten sonra söz konusu anlaşmanın batı emperyalizmine karşı güçlü bir ittifakın müjdecisi olduğu yorumu yapılmıştır (“Dogovor Mejdu Rossiyey i Turtsiyey”, *İzvestiya*, 1921, s. 1). Benzer haberler gazetenin ilerleyen sayılarında da çıkmaya devam etmiştir. Örneğin *İzvestiya* gazetesinin 20 Mart 1921 tarihli 61. sayısında neşredilen “Dünya Arenasında” başlıklı haberde, Türkiye’nin Doğu’daki bağımsız devletlerin en güçlüsü olduğu dile getirilmiştir. Devamında Ankara Hükümeti etrafında birleşen işçi sınıfının mücadelesi, Türk halkının bağımsız bir şekilde güçlenerek gelişebileceğinin göstergesi olduğu ve devrimci Türkiye ile Sovyet Rusya’nın birbirlerinin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarının karşılıklı garantörü olmalarının yanı sıra birbirlerini destekleyen tabii bir müttefik haline geldikleri ifade edilmiştir (“Na Mejdunarodnoy Arene”, *İzvestiya*, 1921, s. 1). Yine *İzvestiya* gazetesinin 30 Mart 1921 tarihli 68. sayısında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı kaynak gösterilerek Kemalistlerin, İtilaf Devletleriyle barışın sağlanması durumunda dahi Rusya ile dostluk ilişkilerini devam ettirme niyetinde olduğuna dikkat çekilmektedir (O.V.NKİD, “Turtsiya. Kemalisti za Soyuz s Sovetskoy Rossiyey”, *İzvestiya*, 1921, s. 2). *İzvestiya* gazetesinde yer alan bu yorumlar, salt haberi yapan muhabirin şahsi düşünceleri olmayıp aynı zamanda Bolşevik yönetiminin resmi görüş ve düşüncelerini de yansıtmaktadır.

İzvestiya gazetesinin 6 Nisan 1921 tarihli 74. sayısında neşredilen “Ankara Hükümeti ve Sovyet Rusya’sı” adlı haberde, Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir’in tüm askeri birliklere ve devlet kurumlarına gönderdiği telgrafta, ülkenin siyasi durumu üzerine bilgi verirken halkın mücadeleyi sonuna kadar devam ettirme kararlılığından bahsettiği belirtilmiştir. Haberin devamında Kazım Karabekir’in:

“Hedefimize giden bu yolda Sovyet Rusya ile dost olduk. İtilaf Devletleri, Moskova ile antlaşma yaptığımızdan dolayı bizi Bolşeviklerle karşı karşıya getirmek istemişlerdi. Hedefimiz, düşmanlarımızın engellemeye çalıştıkları iç düzende yeniden yapılanmadır. Sovyet Rusya’nın Müslümanlara zulmettiği ve ezdiği söylentileri, düşmanlarımızın

kışkırtmalarıdır.” şeklindeki açıklamalarına yer verilmiştir (“Angorskoye Pravitelstvo i Sovetskaya Rossiya” *İzvestiya*, 1921, s. 2).

Millî Mücadele döneminde Sovyet Rusya ile olan ilişkilerde batı emperyalizmine karşı tarafların birlikte hareket etmesini gerektirmiştir. Söz konusu ilişkilerin zaman zaman stratejik iş birlikleri şeklinde karşılıklı çıkarlar üzerinden devam ettiğini belirtmek gerekmektedir.

10 Temmuz 1921 ile 24 Temmuz 1921 tarihleri arasında Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında *İzvestiya* gazetesinin 14 Temmuz 1921 tarihli 152. sayısında TBMM’nin olağanüstü toplanacağı haberi yapılmış, ama nedeni belirtilmemiştir (“Sozıv Natsional’nogo Sobraniya”, *İzvestiya*, 1921, s. 2). Aynı haberin hemen altında İtalya’nın Kemalistlere yardımda bulunduğu *Daily Telegraph*’a atıf yapılarak aktarılmıştır (“Kemalistı Prodoljayut Nastupat”, *İzvestiya*, 1921, s. 2). Ayrıca gazete Bursa Cephesinde Yunanların Yalova’yı terk ettikleri duyurulmuş ve Mustafa Kemal Paşa’nın bütün Anadolu halklarının lideri olduğuna vurgu yapılmıştır (“İtaliya Pomogayet Kemalistan”, *İzvestiya*, 1921, s. 2), Son cümledeki “Anadolu halklarının lideri” ifadesinden Ankara Hükümeti’nin 1921 yılının 11 Nisan-17 Haziran tarihleri arasında hilafet yanlısı milislere karşı yürüttüğü mücadelede Anadolu halkının vermiş olduğu desteğe ve Mustafa Kemal Paşa’nın liderlik özelliklerine dikkat çekildiği anlaşılmaktadır.

Svoboda gazetesinin 1 Haziran 1921 tarihli 123. sayısında Atina Telgraf Ajansı’na atıf yapılarak Meclisteki kapalı oturumda İsmet (İzmad) Paşa’ya saldırı gerçekleştiği ve Paşanın hafif yaralandığı, Ankara’ya gizlice gelen Enver Paşa taraftarlarının tutuklandığı, çoğunun da çıkan çatışmalarda öldürüldüğü bildirilmiştir (“Krovavie Boi v Angore”, *Svoboda*, 1921, s. 4). O zamanlar Batı Cephesi Komutanı olan İsmet Paşa’ya TBMM’de saldırı yapıldığına dair bilgiler doğru değildir. Bu büyük ihtimalle Yunan medyasının propaganda amaçlı yayınladığı asılsız haberlerinden biridir.

7 Haziran 1921 tarihli *Svoboda* gazetesinin 128. sayısında Ankara Hükümeti ile Yunanistan arasında bazı görüşmelerin yapıldığı, Türklerin İzmir ve Trakya’nın tahliye ve teslimini temel şart olarak ileri sürdükleri ifade edilmiştir (“Angora i Gretsıya”, *Svoboda*, 1921, s. 4).

Büyükelçi Mdivani’nin hastalanması nedeniyle Sovyetler 3 Mayıs 1921 tarihinde Sergey Natsarenus’u yeni Ankara Büyükelçisi olarak atamıştı. Natsarenus 27 Haziran’da Mustafa Kemal Paşa’ya güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır. Büyükelçinin güven mektubunu sunmasını *İzvestiya* gazetesi 14 Temmuz 1921 tarihindeki 152. sayısında Anadolu Ajansı’nın 28 Haziran tarihli haberine atıf yaparak aktarmıştır. Rus Büyükelçisinin güven mektubunu sunarken “Ayasofya’ya haç takmak Rus halkının arzusu değil, Çar’ın şahsi fikri ve aristokrasinin ideali idi.” cümlesini kurması dikkate değerdir (“Priyem Predstavitelya RSFSR”, *İzvestiya*, 1921, s. 2). Elçi, bu ifadesi ile Bolşevik yönetiminin, Çarlık Rusya’nın İstanbul’u da içine alan Ortodoks dünya devleti kurma idealini benimsemediklerini dile getirmiştir. Bolşevik yönetimi ile Anadolu Türk yönetimi arasında sorun yaratabilecek tarihi bir politikadan vazgeçildiğinin resmi ağızdan dile getirilmiş olması, iki tarafın iş birliğini sağlamak ve sağlam temellere oturtmak açısından son derece önemli bir açıklama olmuştur.

Rus gazetelerinde Ankara Hükümeti kabinesindeki değişimler de yansıtılmaktaydı. Örneğin, *Svoboda* gazetesinin 2 Temmuz 1921 tarihli 124. sayısında yeni Ankara Hükümeti'nin kurulduğuna dair habere yer verilmiştir ("Novoe Pravitel'stvo v Angore", *Svoboda*, 1921, s. 4).

Svoboda gazetesinin 13 Temmuz 1921 tarihli 161. sayısında *Svenska Dagbl (Dagnladet)* gazetesine atıf yapılarak TBMM'de Sovyetlerin Ankara Hükümeti'ne önerdiği ileri sürülen "Avrupa'daki topraklardan vazgeçme ve başkenti Bursa olacak bir Anadolu Devleti kurmak" teklifine şiddetli tepkilerin geldiği, Meclis oturum başkanının bu teklifi destekleyenleri hain ilan ettiği, tabancaların ateşlendiği, hükümeti düşürmeyi talep eden 20 milletvekilinin tutuklandığı iddia edilmekteydi ("Burnie Stsenı v Angorskom Parlamente", *Svoboda*, 1921, s. 3). Muhalif Rus gazetesindeki bu iddialarda gerçeklik payının olmadığını söylemek gerekmektedir. Bu haberin amacının, Ankara Hükümeti ile Bolşevik yönetimini arasını açmak olduğu aşikârdır.

Svoboda gazetesinin 29 Temmuz 1921 tarihli 177. sayısında Ankara Hükümeti'nin başkenti Ankara'dan Sivas'a taşınmayı planladığı iddiası ortaya atılmıştır ("Perezid Angorskago Pravitel'stva", *Svoboda*, 1921, s. 1). Batı cephesinde Yunan kuvvetlerinin elde etmiş olduğu başarılar üzerine bu haberin yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Svoboda gazetesinin 1 Ağustos 1921 tarihli 180. sayısında Ankara Hükümeti ve Bolşevikler arasındaki esir değişiminin ayrıntıları aktarılmıştır. Aynı sayıda, TBMM'nin karıştığı, Mustafa Kemal Paşa'nın halkın baskıları sonucunda görevini bırakmak zorunda kaldığına ilişkin asılsız bir haber yer almıştır ("Sovetsko-Kemalistskaya Antanta" ve "Bezporjadki v Angore", *Svoboda*, 1921, s. 2). Bu bilgiler gazetenin daha önceki sayılarındaki asılsız haberlerle birlikte değerlendirildiğinde, Bolşevik karşıtı olan *Svoboda* gazetesi, Ankara Hükümeti'ni Bolşeviklerin müttefiki olarak gördüğü için sık sık aleyhte ve asılsız haberler yayınlamaktan geri durmamaktadır.

24 Ağustos 1921 tarihli *Svoboda* gazetesinin 201. sayısında yayınlanan bir makalede Anadolu'daki genel durum, TBMM Hükümeti'nin tedbirleri, sansür ve kontrol uygulamalarına değinilmiş ve Bolşevizm'in neden Anadolu'da filizlenemeyeceği anlatılmaya çalışılmıştır. Yazara göre, Türklerin Müslüman olması ve Anadolu'da yaşayanların birbirine kenetlenmesi hem halkın hem de yöneticilerin yabancıların kontrolü konusunda ciddi tedbirler alması; Rusya'dan gelenlerin peşine adam takılması, mektupların jandarma tarafından kontrol edilmesi ve benzeri gelişmelerin Bolşevizm propagandasının Anadolu'da başarılı olmasına büyük engel teşkil etmektedir (Z.Z., "Bolşeviki Li Kemalisti?", *Svoboda*, 1921, s. 2). Bu yazı her ne kadar Bolşeviklere muhalefet için yazılmış ise de yapılan tespitler o günün Anadolu insanının dini ve milli bakışını ve Ankara yönetiminin Bolşevizm'in kontrolünde izlediği politikayı anlatması bakımından gerçekleri dile getiren bir makale olmuştur.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde kıyasıya çatışmaların yaşandığı, top seslerinin Ankara'ya ulaştığı, Meclisten yetki alan Mustafa Kemal Paşa'nın yedi kaburgası kırılmış olduğu halde bir at arabasına monte ettirdiği koltuk üzerinde savaşa komuta ettiği günlerde *Svoboda* gazetesinin 26 Ağustos 1921 tarihli 203. sayısında Ankara'nın kısa sürede düşeceği, Trabzon'a gelen Rus gemilerinin Türk bayrağı altında yüzmeye

başladığı, Bolşeviklerden iki askeri bölüğün yardıma geldiği, iki tanesinin de yolda olduğu haberleri yayınlanmıştır (“Eşe Pobeda Grekov”, “Russkie Pod Turetskim Flagom”, “Bol’şeviki v Angore”, *Svoboda*, 1921, s. 3-4).

Anadolu’ya ilişkin her gelişme Sovyet basınında haber olmuştur. Bunlardan biri de Bekir Sami Bey’in Londra’da İngiltere, Fransa ve İtalya ile ayrı ayrı imzaladığı ve TBMM tarafından onaylanmayan sözleşmelere dair yapılmıştır. *Vlast Truda* gazetesinin 15 Eylül 1921 tarihli 549. sayısında Ankara Hükümeti’nin Londra Antlaşması’nı tanımadığı ve bundan dolayı Anadolu’da yeniden savaşın alevlenebileceği yazılmıştır. Yazıda ayrıca Millî Mücadelenin kısa tarihi de aktarılmıştır (“Perspektiva Novoy Voyni”, *Vlast Truda*, 1921, s. 1).

İzvestiya gazetesinin 11 Kasım 1921 tarihli 253. sayısında TBMM’nin 5 Kasım’dan başlamak üzere çalışmalarını 3 aylığına uzatma kararı aldığı “Kemal Paşa Başkan” başlığıyla verilmiştir (“Kemal’ Paşa-Diktator”, *İzvestiya*, 1921, s. 1). Aynı yazıda Mustafa Kemal Paşa’nın Fransızlarla antlaşma yaptığı ve böylece Güney Cephesinden çektiği askerleri Yunanlılara karşı göndererek onları kısırdığı, Kafkasya’da oluşturulan gönüllü dört tümenin Mustafa Kemal Paşa’ya çok büyük destek sağladığı, Ankara’da bulunanların Atina’da siyasi darbe beklediği ve böylece Yunanistan’la masaya oturabileceklerini düşündüklerini yazmıştır.

İzvestiya gazetesinin 7 Aralık 1921 tarihli 275. sayısında *Çakatamart* gazetesine atılı yapılarak Enver ve Halil (Kut) paşaların Mustafa Kemal Paşa’ya mektup göndererek Anadolu’ya hizmet etmeye hazır olduklarını yeniden bildirdikleri, ama TBMM’nin bu teklifi Enver Paşa taraftarlarının suçlu olduğunu gerekçe göstererek geri çevirdiği aktarılmıştır (“Predlojenie Envera i Otvet Angori”, *İzvestiya*, 1921, s. 2).

TBMM’nin Ankara’dan Kayseri’ye taşınması gündemdeyken Bolşevikler Mihail Frunze’yi Türkiye’ye büyükelçi olarak gönderme kararı almıştır. TBMM de bu gelişme üzerine Rusya’ya telgraf göndererek memnuniyetlerini dile getirmiştir. Mihail Frunze’nin Ankara’da kaldığı zaman zarfı içerisinde Türk-Sovyet dostluğunun pekiştirildiği kamuoyuna gösterilmeye çalışılmış ve karşılıklı dostluk mesajları verilmiştir. *İzvestiya* gazetesinin 7 Aralık tarihli 275. sayısında Mihail Frunze’nin Trabzon’dayken Türk yetkililerinin daveti üzerine Hakları Savunma Cemiyeti (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti)’ne giderek Ukrayna-Türkiye dostluk ilişkileri üzerine sohbet ettiği ve konuyla ilgili Türk basınında makalelerin çıktığı bilgilerine yer verilmiştir (“Frunze v Trapezunde”, *İzvestiya*, 1921, s. 2).

13 Aralık 1921 tarihinde Ankara’ya gelen Mihail Frunze 20 Aralık tarihinde TBMM’de bir konuşma yapmıştır (“Ukrainskiy Sovetskiy Posol v Turtsii”, *Noviy Mir*, 1922, s. 2). Gazetelere verdiği demeçler ve Meclis’te yaptığı konuşmalar yoğun ilgi görmüştür. *İzvestiya* gazetesinin 28 Aralık 1921 tarihli 293. sayısında Frunze’nin konuşmasından sonra TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Mihail Kalinin ve Ukrayna Başkanı Grigoriy Petrovskiy’e gönderdiği telgrafı yayınlanmıştır. Söz konusu telgrafta, Frunze’nin konuşmasının TBMM üyeleri üzerinde derin etki bıraktığı, Bolşeviklerin Büyükelçi olarak Frunze’yi göndermesinin Millet Meclisi’nde minnettarlık yarattığı bildirilmiştir. Aynı telgraftan Mustafa Kemal Paşa’nın mareşal unvanını kullandığını da öğreniyoruz (“Privetstviye

t.t. Kalininu i Petrovskomu”, *İzvestiya*, 1921, s. 3). TBMM Başkanı’nın telgrafına Ukrayna Başkanı Grigoriy Petrovskiy aynı içerikteki telgrafla karşılık vermiştir. Neticede Mihail Frunze başkanlığındaki Ukrayna Heyeti ile Ankara Hükümeti Heyeti arasındaki görüşmeler 2 Ocak 1922’de “Türkiye-Ukrayna Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması”nın imzalanması ile sonuçlanmıştır.

Sonuç

Çalışmamızda, Ankara Hükümetiyle ilgili 1921 yılına ait haberlerin, Türkiye Kurtuluş Savaşı sürecini yakından takip eden Sovyet basın organlarına yansıma biçimleri ve içerikleri incelenmiştir. Rusların *İzvestiya*, *Pravda*, *Svoboda*, *Vlast Truda* gazetelerinde 1921 yılında Anadolu’daki Millî Mücadele ile ilgili haberler sıklıkla neşredilmiştir. Çalışmamızda başlıca müracaat kaynağımız hükümetin resmi yayın organı olan *İzvestiya* gazetesi ile Prag’da neşredilen muhalif *Svoboda* gazetelerinin ilgili yıldaki sayıları olmuştur. Söz konusu gazetelerin iktidar yanlısı mı muhalif mi oldukları ilgili haberlerin içeriğine de yansımıştır. Bu bilgiler derlenirken, ulaşılabildiğimiz gazete sayılarındaki haber içerikleri taranmıştır. Bolşeviklerin yayın organları olan *Pravda* ve *İzvestiya* gazeteleri, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen mücadeleyi ve Ankara Hükümeti’nin politikalarını genel olarak destekleyen haberlere yer vermiştir. İncelediğimiz dönem içerisinde, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’yi etki altına alma çabaları nedeniyle, Sovyet basınında Ankara Hükümeti’ne dair yorumlar genellikle olumlu olmuştur. Rus muhaliflerin yayın organı olan *Svoboda* gazetesinde ise asılsız haberlere sık sık yer verildiği görülmektedir. Buna karşılık genel olarak milliyetçi bir hareket olarak tanımlanması ve Türk Millî Mücadele’sinin batı emperyalizmine karşı bir hareket olarak değerlendirilmesi sebebiyle Sovyet basınında Ankara Hükümeti’ni destekler içerikte haberler yapıldığı görülmüştür.

Bolşevik gazeteleri, çoğunlukla, haber kaynağı olarak ROSTA adlı haber ajansının başka gazete ve ajanslardan alarak servis ettiği verileri kullanmıştır. Görüldüğü gibi bu ajans, yabancı basın organlarına atıf yapılarak hazırlanan haberleri basın kuruluşlarına vererek bazen de yanlış, asılsız bilgi ve haberler servis etmiştir.

Sovyet-Türk ilişkileri, Ankara Hükümeti’nin diğer devletlerle münasebetleri, Kafkasya’daki durum, Sevr Anlaşması, Millî Mücadele, cephelerdeki gelişmeler, emperyalizm ile mücadele, Ankara-İstanbul ilişkileri, Ankara’da meydana gelen gelişmeler gibi konular Sovyet basınında kendine yer bulmuştur. Millî Mücadelenin seyri, Sevr’in nasıl sonuçlanacağı, Kafkasya’nın kimin kontrolünde olacağı ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin tercih edeceği yeni rejim konuları Rusları doğrudan ilgilendiren meseleler olmuştur.

Sovyet basınında Kuvâ-yi Milliyeciler için çoğunlukla Kemalistler, Milliyetçiler (natsionalisti), Devrimciler (revolyutsioneri), partizanlar gibi sıfatlar kullanılmıştır.

1921 yılı Sovyet basınında yer alan verilere bakıldığında Anadolu’daki olayların Bolşevikler açısından ilgi çekici olduğu söylenebilir. Dönemin basınında *Kemalistlerin başarısı*, *Ankara Hükümeti’nin kabul edilişi*, *sonuna kadar mücadele*, *Rus-Türk dostluk ilişkileri* gibi ifadeler tekrarlanmıştır. Ancak bunların tamamının aktarılması bir çalışmanın sınırlarını aştığı için konumuz dışındaki haberlere yer vermek mümkün olmamıştır. Sovyet medyasının tamamı taranırsa, belirli kronolojik sınırlar dâhilinde

yapılacak tematik çalışmalarla daha ayrıntılı verilerin elde edileceği, daha farklı yorumlar yapma olanağının doğacağı ve önemli bilgilerin literatüre kazandırılacağı söylenebilir.

Sonuç olarak, incelenen dönemde Sovyet basınında neşredilen haberlerde, yayın hayatını sürdüren önemli gazetelerin büyük çoğunluğu Bolşevik yanlısı olup Anadolu'daki Millî Mücadeleyi ve Ankara Hükümetini destekler mahiyette haberler neşrederek genellikle objektif tarihi bilgilere yer vermektedirler. *Svoboda* gazetesi örneğinde olduğu gibi muhalif gazetelerin olaylara farklı bir açıdan bakarak asılsız haberlere sıklıkla yer verdikleri de görülmektedir.

Extended Abstract

The Republic of Turkey is preparing to celebrate the 100th anniversary of its foundation. The establishment of the Ankara Government, which is one of the most significant steps of the historical process toward the Republic, has special importance in terms of the Turkish independence movement and the Turkish history of democracy in the context of issues related to the steps of the National Struggle. Not much research has been conducted on the inclusion of the activities of the Anatolian resistance against imperialism throughout the year 1921 in the Russian press. The Russian press of the period closely followed the foundation of the Republic of Turkey. The strategic position of Anatolia was under the focus of both the Bolsheviks that came to power in Russia and the part of the Russian public opposing the Bolsheviks. Therefore, the initial years of the Ankara Government can be traced in the Russian press of those years. In this study, the types of news items that were included in the Russian press directly or indirectly related to the Ankara Government in 1921, the views of the Bolsheviks and the opposition about the Ankara Government, the types of relevant narratives, and what these narratives meant were investigated.

In this study, the forms of reflection of news items related to the foundation of the Republic of Turkey in the Russian press, which closely observed this process, in 1921 were examined. In the Russian newspapers *Izvestia*, *Pravda*, *Svoboda*, and *Vlast' Truda*, news items were frequently published about the National Struggle in Ankara in 1921. The ownership statuses of these newspapers were also reflected in the contents of these news items. While collecting these news items, news headings in the issues of newspapers that we could access were searched. The newspapers *Pravda* and *Izvestia*, belonging to the Bolsheviks, who supported the struggle led by Mustafa Kemal Atatürk, generally included news stories that support the Ankara Government and its policies. It was seen, on the other hand, that the newspaper *Svoboda*, which was a publication of the Russian opposition, included inaccurate news items frequently. The main sources of reference in our study were the issues of the *Izvestia*, which was the official publication of the government, and the *Svoboda*, which was published in Prague in the period, in the examined year.

The Bolshevik newspapers mostly used data that were provided by the news agency named ROSTA, which gathered news items from other newspapers and agencies, as a news source. As seen in this study, this agency sometimes provided

inaccurate and misinformed information and news by serving news items referring to foreign press organizations.

The Soviet press included issues such as Russian-Turkish relations, the relations of the Ankara Government with other states, the situation in the Caucasus, the Treaty of Sevres, the National Struggle, developments on war fronts, struggle against imperialism, Ankara-Istanbul relations, and developments occurring in Ankara. The progress of the National Struggle, how the Treaty of Sevres would conclude, and who would have control of the Caucasus were issues that concerned the Russians directly.

For the Kuvayi Milliye movement, mostly expressions such as Kemalists, Nationalists (natsionalisti), and Revolutionaries (revolyutsioneri) were preferred in the Russian press.

Considering the data available in the 1921 Russian press, it may be argued that the events in Anatolia during the period were of interest to the Soviet media. In the press of the period, expressions such as *the success of Kemalists, the acceptance of the Ankara Government, Struggle to the end, and friendly Russian-Turkish relations* were repetitively used. However, as it exceeded the scope of a single study to state the entirety of these portrayals, it was not possible to include news items that were not relevant to our topic of study. It may be thought that if the entirety of the Russian media is searched, with thematic studies to be conducted within certain chronological bounds, more detailed data can be obtained, more different interpretations can be made, and important information will be contributed to the literature.

Consequently, considering the news items produced in the Soviet press in the examined period, most of the significant newspapers operating in the period were aligned with the Bolsheviks and offered mostly objective historical information by writing stories supportive of the National Struggle in Anatolia and the Ankara Government, but as in the case of the *Svoboda*, opposition-aligned newspapers looked at the events from a different perspective and frequently included misinformed news items.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Dokumenti Vneşney Politiki SSSR [Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dış Politika Belgeleri], 24 Cilt, Moskova 1957-1961
Dekreti Sovetskoy Vlasti. C. 1, 25.10.1917-16.03.1018. Moskva, Gos. İzdatelstvo političeskoj literaturı, 1957.

Gazeteler

Angora İ Gretsia. *Svoboda*, Sayı: 128, 7 Haziran 1921, s. 4.
 Angorskoye Pravitelstvo i Sovetskaya Rossiya. *İzvestiya*, Sayı: 74 (1217), 6 Nisan 1921, s. 2.
 Burnie Stsenı v Angorskom Parlamente. *Svoboda*, Sayı: 161, 13 Temmuz 1921, s. 3.
 Delegatsiya Kemalstov na Londonskuyu Konferentsiyu. *İzvestiya*, 29(1172), 10 Şubat 1921, s. 2.
 Deyatelnos' Partizan, Peregovori Kemalstov s Soyuznikami. *İzvestiya*, Sayı: 5 (1148), 11 Ocak 1921, s. 2.
 Dogovor mejdu Rossiiyey i Turtsiyey. *İzvestiya*, Sayı: 60 (1203), 20 Mart 1921, s. 1
 Dve konferentsii. *İzvestiya*, Sayı: 47 (1190), 3 Mart 1921, s. 1.
 Eşe Pobeda Grekov, Russkie Pod Turetskim Flagom, Bol'şeviki v Angore. *Svoboda*, Sayı: 203, 26 Ağustos 1921, s. 3-4.
 Frunze v Trapezunde. *İzvestiya*. Sayı: 275. 7 Aralık 1921. s. 2.
 İtaliya Pomogayet Kemalstan. *İzvestiya*, Sayı: 152, 14 Temmuz 1921, s. 2.
 İzzet Paşa i Kemalstı. *İzvestiya*, Sayı: 17 (1160), 27 Ocak 1921, s. 3.
 Jensina Vostoka Prosnulas. *İzvestiya*, Sayı: 35 (1178), 17 Şubat 1921, s. 1.
 Kemal' Paşa-Diktator. *İzvestiya*, Sayı: 253, 11 Kasım 1921, s. 1.
 Kemal'-Prezident Kurdistana. *İzvestiya*, Sayı: 152, 14 Temmuz 1921, s. 2.
 Kemalstı Prodoljayet Nastupat. *İzvestiya*, Sayı: 152, 14 Temmuz 1921, s. 2.
 Kemalstı v Trapenzune. *İzvestiya*, Sayı: 22 (1165), 2 Şubat 1921, s. 3.
 Komunisti v Angore. *İzvestiya*, Sayı: 1 (1144), 1 Ocak 1921, s. 2
 Krovavie Boi v Angore. *Svoboda*, Sayı: 123, 1 Haziran 1921, s. 4.
 Na Mejdunarodnoy Arene. *İzvestiya*, Sayı: 61 (1204), 22 Mart 1921, s. 1.
 Natsionalnoye Sobraniye o Russko-Turetskom Dogovore. *İzvestiya*, Sayı: 81 (1224), 15 Nisan 1921, s. 1.
 Neizbejnoye. *İzvestiya*, Sayı: 2 (1145), 4 Ocak 1921, s. 2.
 Novaya Kommunističeskaya Partiya. *İzvestiya*, Sayı: 41 (1184), 24 Şubat 1921, s. 1.
 Novoe Porajenie İmperyalizma. *İzvestiya Petrogradskogo Soveta Raboşih i Krasnoarmeyskih Deputatov*. 1 Mart 1921, s. 1.
 Novoe Pravitel'stvo v Angore. *Svoboda*, Sayı: 124, 2 Temmuz 1921, s. 4.
 O Polojenii v Turtsii. *Pravda*, 4 Ocak 1921, s. 3.
 Preezd Angorskago Pravitel'stva. *Svoboda*, Sayı: 177, 29 Temmuz 1921, s. 1.
 Peregovori Soyuznikov s Angorskim Pravitel'stvom. *İzvestiya*, Sayı: 10 (1153), 16 Ocak 1921, s. 3.
 Perspektiva Novoy Voynı. *Vlast Truda*, Sayı: 549, 15 Eylül 1921, s. 1.
 Politika İtalii na Londonskoj Konferentsii. *Svoboda*, Sayı: 36, 16 Şubat 1921, s. 1.

- Predlojenie Envera i Otvet Angori. *İzvestiya*. Sayı: 275. 7 Aralık 1921. s. 2.
- Primirenje Dvuh Turtsiy. *Svoboda*, Sayı: 88, 21 Nisan 1921, s. 3.
- Privetstviye t.t. Kalininu i Petrovskomu. *İzvestiya*. Sayı: 293. 28 Aralık 1921. s. 3.
- Priyem Predstavatelya RSFSR. *İzvestiya*, Sayı: 152, 14 Temmuz 1921, s. 2.
- Priznaniye Angorskogo Pravitelstva. *İzvestiya*, Sayı: 30 (1173), 11 Şubat 1921, s.2.
- Sobirayutsya Priznat. *İzvestiya*, Sayı: 29 (1172), 10 Şubat 1921, s. 2.
- Sovetsko-Kemalistskaya Antanta ve "Bezporiyadki v Angore. *Svoboda*, Sayı: 180, 1 Ağustos 1921, s. 2.
- Sozıv Natsional'nogo Sobraniya. *İzvestiya*, Sayı: 152, 14 Temmuz 1921, s. 2.
- Stavka na Turtsiyu. *İzvestiya*, Sayı: 37 (1180), 19 Şubat 1921, s.1.
- Trebovaniya Kemalstov. *İzvestiya*, Sayı: 30 (1173), 11 Şubat 1921, s. 2.
- Turtsiya i Sovetskaya Rossiya. Ot Narodnogo Komissariata po İnostrannım Delam. *İzvestiya*, Sayı: 32 (1175), 13 Şubat 1921, s. 1.
- Ukrainskiy Sovetskiy Posol v Turtsii. *Noviy Mir*, Sayı: 10, 12 Ocak 1922, s. 2.
- Uspehi Kemalstov. *İzvestiya*, Sayı: 5 (1148), 11 Ocak 1921, s. 2.
- V Turtsii. K Zaklyuçeniye Dogovora s Rossiiyey. *Pravda*, Sayı: 67, 29 Mart 1921, s. 3.
- Vopros i Londonskaya Konferentsiya. *Svoboda*, Sayı: 34, 13 Şubat 1921, s. 1.
- Zayavleniye Mustafı-Kemalya. *İzvestiya*, Sayı: 40 (1183), 23 Şubat 1921, s. 1.
- Otkritiye Russko-Turetskoy Konferentsii. *İzvestiya*, Sayı: 44 (1187), 27 Şubat 1921, s. 1.
- O.V. NKİD. Krah İmperialistov. *İzvestiya*, Sayı: 38 (1181), 20 Şubat 1921, s. 1.
- O.V. NKİD. Turtsiya. Kemalstı za Soyuz s Sovetskoy Rossiiyey. *İzvestiya*, Sayı: 68 (1211), 30 Mart 1921, s. 2.
- Uspehi Kemalstov. *İzvestiya*, Sayı: 22 (1165), 2 Şubat 1921, s. 3.
- Vilenskiy (Sibiryakov) VL., Eşo o Turtsii. *İzvestiya*, Sayı: 44 (1187), 27 Şubat 1921, s. 1.
- Z. Z., Bol'sheviki Li Kemalstı?. *Svoboda*, Sayı: 201, 24 Ağustos 1921, s. 2.

Diğer Kaynaklar

- Akal, E. (2002). *Milli Mücadelenin başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*. İstanbul: TÜSTAV.
- Aytepe, O. (2004). Milli Mücadelede Bilecik Görüşmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 33-34, 23-31
- Belov, G. vd. (1959). *Dokumentı vneşney politiki SSSR*. C. 3. Moskva, Gosudarstvennoe İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı.
- Benhür, Ç. (2008). 1920'li yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri: kronolojik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya.
- Marcobelli, Elisa: Hervé, Gustave, in: 1914-1918-online. *International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel, ..., issued by Freie Universität, Berlin 2020.
- Ors, R. D. (2012). *Russkie, Atatyurk i Rojdenie Turetskoy Respubliki*, Moskva: Ves Mir.
- Poznahirev, V.V. (2014). K Voprosu o Periyodizatsii Protsessa Repatriyatsii Turetskihi Voennoplennih İz Rossii v 1918-1924 gg. *Aktualnie Problemi Gumanitarnih i Estestvennih Nauk*, Sayı: 9.